

A német delegáció érkezése
a Trianon Hotel nagytermébe,
1919. május 7.

NÉMETH ISTVÁN

Versailles

A DIKTÁLT BÉKE

Az első világháború végére alapvetően megváltozott Európa politikai topográfiája: megszűnt az 1914-ig öt hatalomra támaszkodó európai rendszer. A háború kimenetelét végül is nem valamelyik európai hatalom, hanem az Egyesült Államok döntötte el. Ausztria–Magyarország és az Oszmán Birodalom felbomlott, s a győztes Franciaországgal szemben nem állt ütőképes kontinentális nagyhatalom. A közép- és kelet-közép-európai nagyhatalmak helyén megalakult közepes és kisebb államok csak növelték a konfliktusok számát, mert egymás közötti feszültségeik inkább veszélyeztették az egyensúlyt, mintsem hozzájárultak volna megszilárdításához. A kialakult hatalmi vákuumot pedig két évtized múlva a Német Birodalom és a Szovjetunió töltötte be.

Az 1918–1919-es évek európai kihatású sorsfordulót, rendszer- és értékváltozást jelentettek Németország történetében. Az első világháború győztes szövetségeseinek nyomására 1918 nyarán előbb rendszerváltás kezdődött, majd békeszerződési tárgyalások és nemzetgyűlési választások zajlottak, s Weimarban a nemzetgyűlés alkotmányozott.

A weimari alkotmány és a versailles-i békeszerződés alapvetően befolyásolta a weimari köztársaság sorsát. Az előbbi alkotmányos kibúvóival hozzájárult a rendszer felőrlődéséhez, utóbbival pedig már aláírása pillanatában megszületett a revízió vágya. A versailles-i határozatok kódolták a második világháborút. „Ez nem békeszerződés, hanem bűsz évre szóló fegyverszünet” – vélekedett róla Ferdinand Foch marsall, a fegyverszüneti megállapodás francia aláírója. Danzig szabad város frissen megrajzolt térképére bökkve pedig hozzáfűzte: „Itt kezdődik a következő háború!”

A német kormány Wilson amerikai elnök békeprogramját csak az 1918 tavaszán nyugaton indított offenzíva összeomlása után fogadta el tárgyalási alapul. Az Erich Ludendorff császári főszállásmester körüli körök arra törekedtek, hogy felülről végrehajtott fordulattal áttérjenek a parlamenti demokráciára, s a katonai vereség ellenére is megőrizték a nemzet politikai egységét.

RENDSZERVÁLTÁS SZÖVETSÉGES NYOMÁSRA

1918. október elején a liberálisnak tekintett Max von Baden herceg vette át a kancellári posztot. Október 4-én a birodalmi kormány a legfelső hadvezetés sürgetésére fegyverszünet közvetítésére kérte Wilson elnököt. Az ezt követő jegyzékváltásból kitűnt, hogy a szövetségesek csak a nép bizalmán nyugvó kormánnyal hajlandók tárgyalni, amely felváltja a monarchiát.

A belügyekbe való beavatkozás ekkor még a német szociáldemokraták számára sem volt elfogadható. Max von Baden ismét megkísérelte tárgyalásra ösztönözni az Egyesült Államokat, de Wilson – aki a német katonai vezetést és a monarchikus köröket tartotta felelősnek a háborúért – kemény maradt: *„Ha nem számolják fel a monarchiát [...], Németország nem tárgyalhat békéről, hanem meg kell adnia magát”* – jelentette ki 1918. október 23-án. Ezért új kormány alakult, amelybe beléptek a többségi koalíció pártjainak (Centrum, Haladó Néppárt és Németország Szociáldemokrata Pártja) parlamenti képviselői.

A fegyverszüneti tárgyalásokra tekintettel 1918. október 22-én összeülő Reichstag jelentős alkotmányreformot határozott el: a hadüzenet és a békekötés többé már nem a császár és a Bundesrat (Szövetségi Gyűlés) kizárólagos joga volt, hanem a Reichstag jóváhagyása is kellett hozzá; a kormánytagok Reichstag-képviselők lehettek; a birodalmi kancellár és az államtitkárok kinevezését a Reichstag bizalmához kötötte; a császár valamennyi politikai tettéért a birodalmi kancellár felelt; a tisztekre és a tábornokokra vonatkozó döntésekhez kancellári hozzájárulásra volt szükség. A reform 1918. október 28-i életbe lépésével a német hercegek által „Isten kegyelméből”, a nép részvétele nélkül 1871-ben alakított császárság alkotmányjogilag

is nyugati típusú, parlamenti-demokratikus monarchiává vált. II. Vilmos október 29-én elhagyta Berlint, és Spába, a német főhadiszállásra utazott. Hivatalosan 1918. november 28-án mondták le a trónról.

Az antanthatalmak a német monarchia felszámolását nem a német népek szánt jótéteményként szorgalmazták, hiszen a brit birodalom, Olaszország, Belgium, Japán, Románia, Portugália szintén monarchikus államformával rendelkezett. A győztes hatalmak ismerték a monarchia integráló hatását a nagy államokra, ezért is hozták létre 1918. december 1-jén a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságot, a későbbi Jugoszláviát. Követelésüktől sokkal inkább a Német Birodalom meggyengítését, kedvező esetben széthullását remélték.

November 5-én megérkezett Berlinbe az amerikai államtitkár közleménye, hogy a szövetségesek elfogadják tárgyalási alapul Wilson 14 pontját. A német fegyverszüneti delegációt Matthias Erzberger államtitkári rangban lévő centrum párti politikus vezette. A másik oldalon a francia főparancsnok, Foch marsall vezette a szövetségesek fegyverszüneti bizottságát. A szövetségesek igyekeztek megakadályozni a Német Birodalmat abban, hogy a fegyverszünetet kihasználva a tárgyalások meghiúsulása esetén folytassák a harcot.

A fegyverszünetet – amelynek feltételei kapitulációval voltak azonosak – 1918. november 11-én Foch marsall szalonkocsijában, a compiégne-i erdőben írták alá. De a szövetségesek to-

vábbra is fenntartották a német kikötők élelmiszerblokádját, ami a harci cselekmények lezárulása után is pusztító hatású maradt. A brit flottaparancsnokok még a keleti-tengeri halálszatot is megtiltották. Ezek az intézkedések 800 000 német lakos éhhalálát eredményezték.

Az SPD két szárnya (a többségi és független) a császári dokumentumok nyilvánosságra hozásával megkísérelt elébe menni a háborús felelősség megállapításának s elhatárolódni a császári kormány felelősségétől. De végül is Philipp Scheidemann kancellár nyomására nem történt határozott erkölcsi szakítás a császársággal.

A BÉKESZERZŐDÉS

Wilson a népek önrendelkezési jogára alapozta álláspontját, s a németek igazságos békére számítva letették a fegyvert. Wilsonnak azonban nem sikerült érvényesítenie a békére vonatkozó elképzeléseit Clemenceau ellenében, aki Franciaország jövőbeni biztonságát és országa újjáépítését helyezte előtérbe Németországgal szemben. Lloyd George Nagy-Britannia birodalmi érdekeit tartotta szem előtt, de gyakran közvetítő, Németországnak szinte kedvező

Foch marsall, a szövetséges csapatok főparancsnoka az antanthatalmak nevében fogadja a német fegyverszüneti delegációt, Compiégne-i erdő, 1918. november 11.

pozíciót foglalt el. A végeredmény így csak kompromisszum lehetett. Wilson hajlott a kompromisszumra, mert úgy vélte, hogy a Nemzetek Szövetségének felállításával megteremtette a szerződés jövőbeli revíziójának eszközét. A Nemzetek Szövetségének Egyezségokmánya a békeszerződés részét képezte.

Az első helyen tárgyalt német szerződést több hónapos tárgyalások (1919. januártól ápriliséig) előzték meg a békekonferencia különböző grémiumain. A legfontosabb döntések a nagyhatalmakat képviselő „három nagy” körében születtek, akikhez Woodrow

←—————
A Versailles-ba érkezett német tárgyalódelegáció, 1919. április 29.
—————→

Wilson, David Lloyd George és Georges Clemenceau tartozott.

A pártonkívüli Ulrich Brockdorff-Rantzau gróf külügyminiszter vezette német delegációt Versailles-ban kész tények elé állították. 1919. május 7-én a német béke delegációnak – a tárgyalásokba való előzetes bevonása nélkül – Versailles-ban átnyújtották a szövetséges és társult hatalmak békefeltételeit. A békeszerződés a nemzetközi gyakorlattól eltérően nem paktált, hanem diktált béke volt. A győztesek a szöveg szóbeli tárgyalását nem engedélyezték, az írásbeli német ellenjavaslatok pedig csupán részleges eredménnyel jártak: Felső-Sziléziában népszavazás biztosította a terület egy részét Németország számára.

Mivel a birodalmi kormány nem igazán készítette elő a közvéleményt a

várható súlyos áldozatokra, a lakosság rendkívül csalódottan reagált. A németek többsége ugyanis abban reménykedett, hogy a fiatal demokrácia elviselhető békeszerződést harcol ki, amely inkább támaszt és nem elviselhetetlen nehézséget jelent az újrakedéshez. Hiszen hozzáigazítottuk kormányrendszerünket a győztesekéhez – vélekedtek sokan. Mindez azonban illúzióknak bizonyult.

TERÜLETI RENDELKEZÉSEK

Az Európára vonatkozó politikai rendelkezések sorában a területi elcsatolások feltételei nem voltak azonos súlyúak. A Rajna-vidék masszív belga nyomás alá került. Németország elismerte Belgium felségjogát az ún. semleges

Aus Versailles.

Die deutschen Unterhändler. Von links nach rechts: Leinert, Melchior, Giesberts, Brockdorf-Rantzau, Landsberg, Schücking.

BIBÓ ISTVÁN A NÉMET MILITARIZMUSRÓL

„Egy dolgozó társadalom, amilyen a német is, csak különleges és súlyos élmények hatása alatt, a lefegyverzettség, a kiszolgáltatottság, a hadsereg-nélküliség élményének hatása alatt kerül abba a lelki torzulásba, hogy nagy, félelmes, erős hadseregét önmagáért, öncélúan csodálja. A német militarizmus nem abban áll, hogy az átlag német jobban szeretne verekedni, mint az átlag angol, hanem abban, hogy öntudata feldagad, ha a katonaság végigvonul az utcán, és abban, hogy elhiszi: hazaárulók azok a pártok, amelyek a hadikiadásokat nem akarják megszavazni. [...]

Abból a lelki beállítottságból született meg az a német történelemszemlélet, amely a katonai vereséget érzi a legnagyobb rossznak, ami egy nemzetet érhet, amely eldisputálja a katonai vereség tényét, s a vereséget belső bomlasztó erőnek, a katonai szellem aláaknázódásának tulajdonítja. Ezért oktalanság a mai német militarizmust egyszerűen a porosz militarizmusból származtatni. Formáiban, frazeológiájában örökölhette tőle egyet s mást, azonban a versailles-i lefegyverzés körüli politikai lecsúszás és eszmei zűrzavar magában is elég lett volna valamiféle német militarizmus létrehozására. [...]

A hitleri militarizmus nemcsak a feudális poroszok, a nyers pomeránok és a prepotens brandenburgok ügye, hanem legalább annyira az iparosodott szászoké, az idillikus élet-szemléletű türingiaiaké, a konzervatív Hansa-városiaké, a franciás rajnaiaké, a demokrata württembergieké, a katolikus bajoroké, a szabadságszerető tiroliaké és – horribile dictu – a kedélyes osztrákoké is. Azaz mindazoké, akik átéltek és átéreztek Németország 1918–1919. évi egyidejű lefegyverzését és megaláztatását.”

(Bibó István:

Az európai egyensúlyról és békéről)

Moresnet egész vitás területe felett. Az élelmiszerjegyek megvonásával fenyegetett Eupen-Malmedy (989 km², 60 924 lakos, közülük 50 387 német) és Saint-Vith városok – ahol a lakosok népszavazással dönthettek e területek fennhatóságáról – 33 726:270 arányban a Belgiumhoz tartozás mellett döntöttek.

Németország elismerte, hogy Luxemburg Nagyhercegség 1919. január 1-jével megszűnt a német Zollverein tagja lenni, lemondott a vasutak üzemben tartására vonatkozó minden jogáról, hozzájárult a nagyhercegség semlegességének megszüntetéséhez s a szövetségesekkel kötendő nemzetközi megállapodásokhoz.

Fájdalmasabban érintette a németeket a Rajna-vidékkel kapcsolatos határozat: „*Németországnak tilos akár a Rajna bal partján, akár annak jobb partján e folyótól keletre 50 km-es távolságban megvont vonaltól nyugatra erődítményeket fenntartani vagy létesíteni.*” Fent nevezett területeket, valamint a kölni, koblenzi, mainzi és kehli hídfőket a szövetséges csapatok 15 évre megszállták.

Több ellenállást váltott ki, hogy az észak-franciaországi szénbányákban okozott károk fejében Franciaország 15 évi hasznosításra megkapta a Saarmedence szénbányáinak „*teljes és korlátlan tulajdonjogát*”. A terület Németországtól történt elszakítása azonban nem volt végleges, mert 15 év után a lakosság dönthetett, hogy melyik állam szuverenitása alá helyezi magát. 1935. január 13-án a lakosság 90,8%-a a Német Birodalomhoz való visszatérést választotta.

A nyugati határon Franciaország népszavazás nélkül visszakapta Elzász–Lotaringia birodalmi tartományt (14 522 km², 1 874 014 lakos, közülük 1 634 260 német), s Németországot kötelezték a területre vonatkozó levéltári és egyéb iratok átadására. Az 1870 után bevándorolt németeket elűzték, és a németet a mai napig nem ismerik el kisebbségi nyelvként. E terület elvesztése mégsem rázta meg különösebben a német közvéleményt, mert visszacsatolása már Wilson 14 pontjában is szerepelt. Belgium területi kártalanítása esetében is leginkább a végrehajtás sértő formája zavarta őket.

Azt is elfogadták, hogy Észak-Schleswig (3983 km², 166 895 lakos, közülük 40 428 német) dánul beszélő lakossága a népszavazás után ismét Dániához került, jóllehet Dánia nem vett részt a há-

boruban. (Észak-Schleswiget két szövetségi övezetre osztották. Az északiban a lakosság 74,2%-a a Dániához, míg a déliben a lakosság 80%-a a Németországhoz csatlakozást választotta. A kisebbségek jogairól azonban csak 1955-ben született döntés.)

Németország a békeszerződés aláírásával elismerte a „*Cseh-Szlovák Állam teljes függetlenségét, amely Állam magában foglalja a ruténeknek a Kárpátoktól délre fekvő autonóm területét.*” 1920-ban népszavazás nélkül és lakossága tiltakozása ellenére Csehszlovákiához csatolták a köszénbányái miatt fontos sziléziai tartomány részét képező Hultschiner Ländchent (286 km², 45 396 lakos, közülük 6480 német) és az ún. leobschützi kerület felét. Előbbi területet két különböző közigazgatási körzetre osztották, s két intézmény kivételével valamennyi német iskolát bezárták. Németországban családottság uralkodott az önrendelkezési jog megsértése miatt, amely főleg a Posen és Nyugat-Poroszország városaiban élő németeket érintette.

A németek a jóvátételhez hasonlóan dühösen fogadták a keleti határmegvonásokat. A keleti és délkeleti részen a független lengyel állam helyreállítása és szabad tengeri kijárása érdekében Lengyelország népszavazás nélkül megkapta Posen tartományt, Kelet-Felső-Sziléziát és Nyugat-Poroszország nagyobbik részét (46 136 km² 3 927 000 lakossal, közülük 1 500 000 német), amelyet folyosóval (az ún. korridor) választottak el Kelet-Poroszországtól. Felső-Sziléziában a lakosság mintegy 61%-a a Németországnál maradás mellett döntött.

A Németország számára kedvező szavazati eredményt Wojciech Korfanty lengyel szavazási biztos megkísérelte megtorpedózní. Szabadcsapatai a Höfer német tábornok vezette önvédelmi egységek elkeseredett ellenállásába ütköztek. A brit csapatok 1921. júniusi bevonulása után a győztes német egységek és a vesztes lengyelek kiindulási pozícióikba húzódtak vissza. A Nemzetek Szövetségének 1921. október 12-i genfi döntése értelmében azonban a népszavazás eredményétől függetlenül Felső-Szilézia nagy részét elszakították Németországtól. Német többségű városok (Kattowitz: 57%, Königschütte: 75%), valamint a Német Birodalom közszénermelésének 75%-a, ólom- és cinktermelésének 80%-a, illetve 1,4 millió német került lengyel fennhatóság alá.

A nyugat-poroszországi provincia részét alkotó, szinte kizárólag németek lakta Danzig városát (1920 km², 330 322 lakos, ebből 315 021 német) 1920. január 10-én népszavazás nélkül kivonták a birodalmi kötelékből, a lakosság kívánsága ellenére a Nemzetek Szövetségének védelme alatt álló „szabad várossá” nyilvánították. Danzig mégis szoros gazdasági kapcsolatba került Lengyelországgal, mivel besorolták a lengyel vámterületbe.

Lengyelország a következő években megkísérelte teljes ellenőrzése alá vonni a várost. 1921-ben a Nemzetek Szövetsége engedélyezte számára egy támaszpont kiépítését a stratégiailag fontos danzigi Westernplattén. A kivéreztetett városnak kellett kifizetnie a lengyel lőszerraktár építési költségeinek felét, hárommillió guldent. 1925-ben Lengyelország Danzig belvárosában lengyel postai levélszekrényeket helyezett el, azzal az indoklással, hogy a belváros a kikötői területhez tartozik, ahol Lengyelország az illetékes. Németország keleti határa az úgynevezett „lengyel korridorral” ezután szinte „nyitott seb” volt, s a németek lengyelellensége nyílt ellenségességgé fajult, ami a következő években megvetette

a lengyelelles szovjet-német együttműködés alapját. (1939. szeptember 1-jén a lengyelek által megszállt Westernplatte lövetésével kezdődött el a Lengyelország elleni háború.)

A túlnyomórészt német lakosú Északkelet-Poroszországot (Memelvidék, 2708 km², 140 746 lakos, közülük 71 156 német) 1920-ban hivatalosan francia közigazgatással a Nemzetek Szövetsége felügyelete alá helyezték, 1923. február 16-án azonban Litvánia erőszakos annexióval autonóm tartományként bekebelezte.

Németországtól összesen 70,5 ezer négyzetkilométernyi területet (összterületének 13%-át) csatoltak el, ahol 6,4 millió lakos (összlakosságának 10%-a) élt, de ennek közel fele nem volt német nemzetiségű.

Németország elveszítette összes gyarmatát, amelyek nagyrészt népszövetségi mandátumok lettek. Kamerun és Togo mandátumát Anglia és Franciaország osztotta fel egymás között, Német Délnyugat-Afrika a Dél-afrikai Unió mandátuma lett. Német Kelet-Afrika mandátumát Nagy-Britannia, kisebb részben Belgium és Portugália, Új-Guinea és Nauru mandátumát Ausztrália, Nyugat-Szamoáét Új-Zéland, a csendes-óceáni szigeteket és a kínai koncessziós területeket Japán szerezte meg.

Németország tiltakozott a területelcsatolások és a gyarmatok elvétele

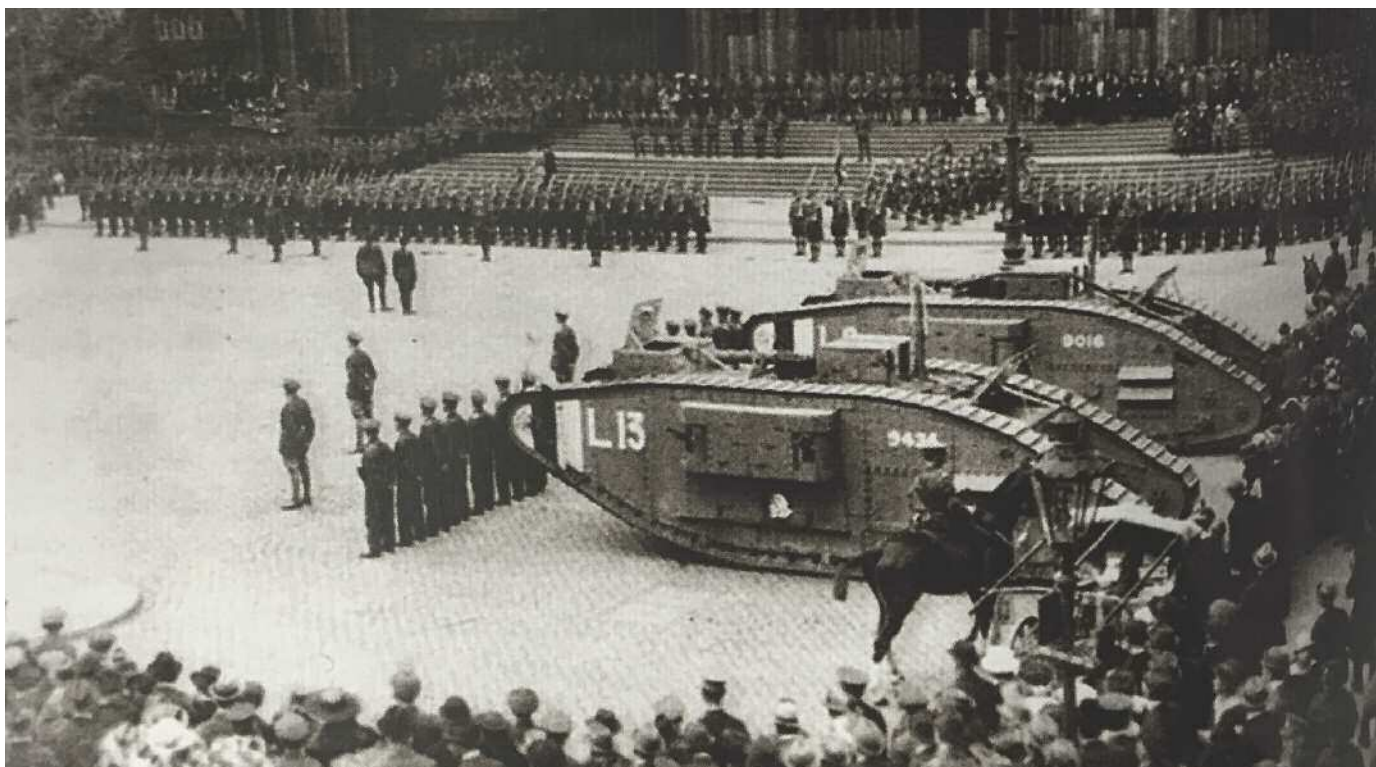
ellen, de úgy tűnt, ezeken később viszonylag könnyen túltette magát.

A LEFEGYVERZÉS

A nemzetek kilátásba helyezett általános fegyverkezési korlátozásának bevezetéseként Németország legfeljebb 100 ezer főből álló hivatásos haderőt, 4000 fős tisztikart és 15 ezer fős hadiflottát tarthatott fenn. Megtiltották a nehézfegyverek, harci repülőgépek, tengeralattjárók és nagyobb hadihajók gyártását, s néhány kivétellel elrendelték utóbbiak kiszolgáltatását. A redukált német tengeri haderő 6 Deutschland vagy Lothringen típusú csatahajóból, 6 könnyűcirkálóból, 12 rombolóból, valamint 12 torpedónaszádból állhatott. A nyugati határnál minden erődöt le kellett rombolni, a keleten lévők megmaradhattak.

Megtiltották az általános hadkötelezettséget, feloszlatták a nagyvezérkart, 12 évre korlátozták a szolgálati időt, betiltották a katonai egyesületeket, katonai missziókat és mozgósítást, a vegyi fegyvereket, korlátozták a fegyverek és lőszer raktározható mennyiségét. Demilitarizálták a Rajnavidéket, s tilos volt a folyó jobb partján 50 km-es távolságban megvont vonaltól nyugatra erődítményeket fenn tartani, erődítményeket építeni a német határ mentén, továbbá erődít-

Angol csapatok és tankok a kölni dóm előtt, 1919

ményeket építeni és tüzérséget telepíteni a Keleti- és az Északi-tenger közé. Tilos volt háború előkészítésére alkalmas intézkedéseket tenni. Még a Német Vöröskereszt lehetőségeit is korlátozták. Drasztikusan korlátozták Németország légi- és hajózási kutatásait is. A potsdami Haditechnikai Akadémia örökre bezárta kapuit. A határozatok betartásának felügyeletére Szövetségi Ellenőrző Bizottságot állítottak fel.

AZ ANSCHLUSS MEGTILTÁSA

A békeszerződés 80. cikke szerint „Németország elismeri és szigorúan tisztelgetben fogja tartani Ausztria függetlenségét azon határok között, amelyeket az ezen Állam és a Szövetséges és Társult Főhatalmak közötti szerződésben megfognak állapítani”. A békeszerződés tehát megtiltotta Ausztria és Németország egyesítését. A német egység ügye korábban háromszor merült fel.

Az 1848 májusától a frankfurti Páltemplomban üléselő német nemzetgyűlés 530, többségében liberális-polgári képviselője az ország egyesítésének kérdésében három részre szakadt. A nagynémetek Ausztria vezetése alatt, a kismémetek viszont Ausztria kizárásával és Poroszország vezetésével akarták megteremteni Németország egységét. Csupán a délnémet államok egyik csoportja állt Németország demokratikus föderációvá alakítása mellett. Mivel a forradalom elbukott, ekkor nem született megoldás.

Az 1866. június 14-én megkezdődött „német (porosz-osztrák) háború” előtt Bismarck újabb javaslatot tett a Német Szövetség Ausztria nélküli újraszervezésére, s a szövetség tagjaitól általános mozgósítást kért. A porosz győzelmet követően, 1866. augusztus 23-án Prágában megkötött békeszerződés megszüntette a Német Szövetséget, kizárta Ausztriát Németország újjaalakításából, s némi hadisarcra is kötelezte. A békefeltételek viszonylag enyhék voltak, mert Bismarck nem akarta Ausztriát és a vele szövetséges német államokat teljesen eltávolítani Poroszországtól.

1871. január 18-án a német fejedelmek a versailles-i kastély tükörtermében I. Vilmos porosz királyt a Német Birodalom császárának kiáltották ki. A délnémet államok Bismarck nyomására már korábban beléptek az 1867-

ben alakult Északnémet Szövetségbe, amelynek nevét a Reichstag Német Birodalomra változtatta. 1871. március 3-án tartották meg az első választásokat a most már Ausztria kivételével egész Németországot képviselő Reichstagba. Ausztria másodszor is kiszorult a német egységből.

Az 1918–1919. évi forradalom és demokratikus átalakulás után, 1919 márciusában Otto Bauer osztrák szocialista külügyminiszter Berlinbe utazott, ahol Brockdorff Rantzau birodalmi külügyminiszterrel aláírták Németország és Ausztria unióját. Az antant hatalmak azonban, értesülve a megállapodásról, 1919-ben nem engedték demokratikusan egyesülni Németországot és Ausztriát. Így Ausztria és Németország harmadik, békés egyesülési kísérlete is kudarcot vallott, mert az antant geostratégiai megfontolásai értelmében „nem lehet Németországot Keleten kárpótolni Ausztriával, ha Nyugaton elveszük tőle Elzász-Lotaringiát”.

A negyedik egyesülés kísérlet a Hitler-kormány külpolitikai lépése volt. 1938. március 12-én 8 órakor megkezdődött a német csapatok bevonulása Ausztriába. A lakosság mindenütt elképzeltetlen üdvözléssel fogadta őket, ezért később „virághadjárról” beszéltek. A leírhatatlan ovációk hatására Hitler megváltoztatta Ausztriával kapcsolatos szándékát – eredetileg hosszabb átmeneti szakasszal és perszonálunióval számolt –, s az ország gyors betagozásáról döntött a Német Birodalomba. Seyß-Inquart szövetségi kancellár kihirdette, hogy érvényteleníti a saint-germani szerződés Anschlusstilalmát. Március 15-én Hitler a Hofburg erkélyéről így szólt a Heldeplatzon összegyűlt százezrekhez: „Jelentem a történelemnek hazám csatlakozását a Német Birodalomhoz.”

A HÁBORÚS FELELŐSSÉG

A békeszerződés 231. cikke kimondta: „A Szövetséges és Társult Kormányok kijelentik és Németország elismeri, hogy Németország és szövetségesei, mint e veszteségek és károk okozói, felelősek mindazokért a veszteségekért és károkért, amelyeket a Szövetséges és Társult Kormányok, valamint polgárai a Németország és szövetségesei támadása folytán rájuk kényszerített háború következményeképpen elszenvedtek.” Németország és szövetségesei háborús felelősségének megállapítására

azért volt szükség, mert ennek bázisán lehetett teljes körű jóvátételeket követelni.

A háború bűnöseinek keresése kezdetben nem az egész német nép ellen irányult, hanem csak a kardcsörtető császár, a feudális junkerek és a militarista tábornokok ellen, de minél több terhet kellett a háborúskodó demokráciáknak elviselniük, annál inkább megnövekedett országaikban a bűnös-kereső indulat. A háborús bűnösséget pedig azzal a formulával lehetett megkonstruálni, hogy a német nép, még ha egészsében nem is akarta a háborút, mégis felelős, mert olyan rezsimit tűrt el maga felett, amely őt és végül Európát is háborúba vitte – írta Bibó István 1945-ben. II. Vilmos felelőssége átszállt a még nem demokratikus berendezkedésben élő német népre, amely ekkor még nem tanulta meg, hogy a hatalmukat Isten kegyelméből eredeztető uralkodókat egyáltalán el lehet távolítani.

A németek számára az egész háborús felelősség kérdése abszurd volt, és azzal együtt abszurdá vált az a demokratikus ideológia is, amelynek nevében ez a felelősségre vonás történt. Pedig a németek már akkor rengeteg beadványt készítettek annak bizonyítására, hogy a háborúért Raymond Poincaré francia elnök vagy Alekszandr Izvolszkij orosz külügyminiszter legalább annyira vagy még inkább felelős, mint II. Vilmos császár és Leopold Berchtold gróf, osztrák-magyar külügyminiszter. A német nép a későbbiekben ezt az erkölcsi megbélyegzést és a hozzá kapcsolódó jóvátételeket viselte el a legnehezebben, s revíziós törekvése főleg a jóvátételek enyhítésére és a fegyverkezési egyenjogúság elérésére irányult. Jóllehet már akkor számos kísérlet történt a háborús felelősség többoldalú tisztázására, a bélyeg a németeken ragadt.

Pedig Hans Delbrück német hadtörténész és politikus már az első világháború kitörésétől kiemelt figyelmet szentelt e kérdésnek. Ekkor megjelent katonapolitikai és diplomáciai elemzésében kimutatta, hogy az antant katonai és demográfiai vonatkozásban egyaránt jelentős fölényben volt, s a szárazföldi haderőt tekintve Oroszország és Franciaország egyaránt megelőzte Németországot, ahol a hadsereg békelétszáma a lakosság alig több mint egy százalékát tette ki. A fenti két ország katonai költségvetése is végig fölényben volt a központi hatal-

makével szemben. A teljes orosz mozgósítást követően Németország a francia–orosz szövetség miatt nem tehetette meg, hogy egész erejét az orosz haderő feltartóztatására összpontosítsa, mivel a nyugati hadszíntéren kellett semlegesítenie a francia hadsereget.

A weimari köztársaság vezetői felismerték, hogy a versailles-i szerződés enyhítéséhez felül kell vizsgálni a központi hatalmak kizárólagos felelősségét. A célkitűzés szinte nemzeti prioritássá lépett elő, a német háborús felelősség tézisént a társadalom valamennyi ereje, köztük Németország Szociáldemokrata Pártja (SPD) is elvetette.

Mai szemmel nézve teljesen világos, hogy a háborús bűnösség kimondása nem erőssége, hanem gyengesége volt a versailles-i békeszerződésnek. Eleendő csak a nagyhatalmak világháborús céljait összegyűjtenünk ahhoz, hogy valamennyit elítéljük háborús készülődés miatt. 1914. július végén a négy nagyhatalom (a Német Birodalom, Ausztria–Magyarország, Franciaország és Oroszország) – különböző gyarló megfontolásokból – tudatosan vállalta az európai háborút, s azért valamennyien felelősek voltak. Alapvető érdekeik kölcsönösen kizárták egymást, s ez vezetett az általános háborúhoz.

A Monarchia úgy érezte, pusztá léte forog kockán. Szentpéterváron attól tartottak, hogy Oroszország nagyhatalmi státusza válik komolytalanná, ha nem reagál Szerbia megtámadására – de szemet vetettek Konstantinápolyra és a török tengerszorosokra is. Németország úgy vélte, hogy a Monarchia nagyhatalmi pozíciójának megőrzése számára is létkérdés, amelyet a hármas antant veszélyeztet. Poincaré Franciaország biztonságát hozta fel in-

A versailles-i békeszerződés.
Világdráma két részben.
Filmplakát, 1923

doknak az oroszokkal való szövetségkötésre. A háborúból Nagy-Britannia sem maradhatott ki, hiszen Európa hatalmi egyensúlya, azaz saját biztonságát forgott veszélyben.

A két szemben álló szövetségi rendszer (a központi hatalmak és az antant) elsődleges célja nem kisebb-nagyobb területi gyarapodás volt, hanem az ellenfél szétzúzása. A tömeghadsegek katonai mozgósításának új logikája pedig a háború világméretűvé szélesedéséhez vezetett.

A 20. század „öskatasztrófája” halatlan áldozatot követelő s mély változásokat kiváltó esemény volt. Megrázkódtatta és lerombolta a civilizált világ

egy részét, összesen 20 millió halottat és 21 millió sebesültet és rokkantat hagyott maga után. A korábbi Európa politikailag, gazdaságilag és kulturálisan összeomlott.

Európa – s talán a világtörténelem – alakulására azonban legnagyobb hatást az első világháborúból kinövő és hatalomra jutó totális ideológiák és mozgalmak gyakorolták: a bolsevizmus (1917), a faszizmus (1922) és a nemzetiszocializmus (1933), amelyek a világtörténelem legnagyobb emberáldozatával járó második világháborúba sodorták a népeket.

JÓVÁTÉTELI HATÁROZATOK

A győztes hatalmak pontosan tudták – s ezt a 232. cikkben el is ismerték –, hogy Németország jövedelemforrásai nem elegendők a károk teljes jóvátételére, mégis megkövetelték azt. Így már előre látható volt, hogy a jóvátételek ügye súlyos feszültségekhez vezet.

A Jóvátételi Bizottságnak 1921. május 1-jéig kellett előterjesztenie a fizetési tervezetet a harminc évig tartó törlesztésről. A jóvátételi igények nagyságának végleges megállapításáig azonban 1919 és 1920 folyamán, valamint 1921 első négy hónapjában a követelésekbe beszámítandó 20 milliárd aranymárka nagyságú összeg fizetésére, kereskedelmi hajók kiszolgáltatására és szénszállításokra kötelezték Németországot.

Az 1921. február–márciusi londoni jóvátételi konferencia végül 132 milliárd aranymárkában állapította meg a német jóvátétel nagyságát, amelyből Németország 1931-ig, a Hoover amerikai elnök által meghirdetett fizetési moratóriumig 23 milliárd aranymárkát fizetett ki. (Az aranymárka az inflációtól független elszámolási egység volt: egy font finomarany 1395-öd része.)

A köztársaságnak rendkívüli pénzeszközökre volt szüksége a 132 milliárd aranymárka jóvátétel kezelésére, a békeszerződés előírásainak teljesítésére, valamint az új állam és szociálpolitikájának kiépítésére. Erzberger pénzügyminiszter ezért 1919–1920-ban a birodalomnak saját pénzügyi igazgatást dolgozott ki az 1918-ig érvényes rendszerrel szemben, amely a szövetségi tartományok pénzügyi befizetéseitől függött. Az adóbevételeket birodalmi, tartományi és községi adókra bontotta. A birodalom megkapta többek között a jövedelemadó és a fo-

A TELJESÍTÉSI POLITIKA

A teljesítési politika a weimari köztársaság külpolitikai stratégiája volt az 1921. évi londoni ultimátumtól a Ruhr-vidék 1923. évi megszállásáig. A német kormány a jóvátételi szolgáltatások maximális teljesítésével igyekezett bizonyítani a követelések teljesíthetőségét. A weimari koalíció politikusai ebben az értelemben használták a fogalmat, míg velük szemben a jobboldaliak többnyire eltérően emlegették: e stratégia hívei „teljesítési politikuskoknak” bélyegezve politikai gyilkosságok célpontjai lettek. A „teljesítési politika” révén polgári és kispolgári egzisztenciák tömegeinek vagyona, megtakarított pénze vagy jövedelme vált semmivé, s úrrá lett rajtuk a bűnös keresés rettenetes indulata. Keresték azt, aki a pénzüket ellopta, s megtalálták őket a békeszerződés és az infláció nyerteseiben, odakint a győztesekben, bent pedig a spekulánsokban és a zsidókban. A stratégia azonban kétélű fegyvernek bizonyult, mert tovább fokozta a növekvő inflációt és céljaira nyilvánosan nem lehetett hivatkozni.

gyasztási adó 100%-át, a forgalmi adó 85%-át és az újonnan bevezetett örökösödési adó 80%-át. A vagyonok egy-szeri megadóztatásával Erzberger azt demonstrálta, hogy célja nem egyszerűen az államkassza feltöltése, hanem a háborús nyereség lefölözése és az igazságos adózás. A birodalom az adók 39%-át kapta, a tartományoknak 23%, a községeknek 38% jutott.

A nélkülözhetetlen adóreform per-sze nem volt problémamentes, mert a tartományok és községek adórészesedésének lefaragása pénzügyi nehézségeket okozott és függő viszonyba kerültek a birodalomtól. Az infláció tovább nőtt, mert a birodalom az indulási kiadások áthidalására újabb eladósodást vállalt, illetve a jövedelem-és vagyonadó áremelkedést okozott.

Még nem zárult le a hadigazdaságról a békegazdaságra való átállás és a háború résztvevőinek ismételt beillesztése a munkafolyamatokba. A terület-elcsatolások lerombolták a korábban jól működő belső gazdasági kapcsolatokat, illetve menekültek és kiutasítottak árasztották el az országot. Az állam súlyosan eladósodott, s rendkívül kevés pénzzel rendelkezett. Mivel a császárság az első világháborút nemcsak hitelekkel, hanem a készpénz megsokszorozásából finanszírozta, a háború után mindez jelentős inflációt okozott.

A rendkívül kemény jóvátételi feltételek kezdeményezője a szövetséges jóvátételi bizottság francia elnöke, Ray-

FRUSZTRÁLÓ BÉKE

A legyőzöttek az eléjük terjesztett súlyos feltételeket diktátumként kezelték, s csak ultimatív nyomásra fogadták el azokat. Már az aláírás órájában megszületett a revízió vágya, amely főleg Németországban és Magyarországon bizonyult erősnek. De Nagy-Britannia kivételével a győztes európai hatalmak sem érték el teljesen hadicéljaikat. Olaszországban volt a legnagyobb a csalódottság, de Franciaország nagyhatalmi beállítottságú polgári-katonai köreinek várakozását sem elégítették ki a szerződések. Az újjászületett Lengyelországban is vitatták az új keleti és nyugati határokat. A németeknél pedig a jobboldali ellenzék pártjai Németország elárulásával vádolták a kormányt.

mond Poincaré volt, aki a húszas években országa miniszterelnökeként és külügyminiszterként a német jóvátételekkel igyekezett leküzdeni országa háború utáni válságát és kiegyenlíteni az amerikai hitelezőkkel szembeni tartozásokat. A francia közvélemény is Németország tartós meggyengítését és háborúra való tartós alkalmatlanná tételét sürgette. Főleg ezért igyekezett Poincaré a jóvátételi igényeket a versailles-i szerződés területi revíziója esz-

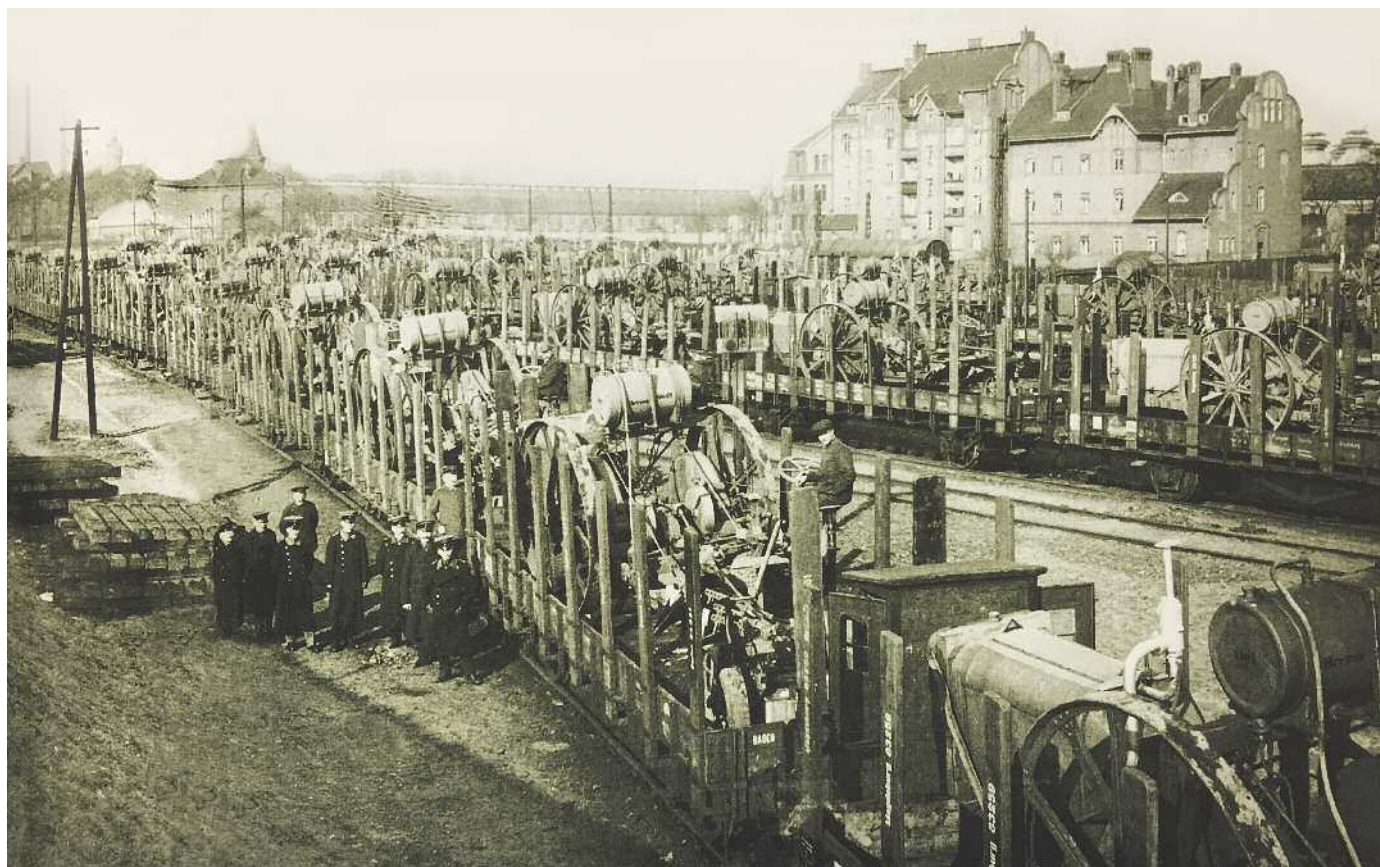
közének használni: ha Németország képtelen a magas követelések teljesítésére, kihirdetik a szerződésben rögzített szankciókat, nevezetesen a Rajna- és a Ruhr-vidék ipari területeinek megszállását, amellyel Franciaország a Rajnáig terjeszti ki keleti határát és ellenőrzése alá vonja a Ruhr-vidék nehé- és hadiiparát.

Mivel Németország politikailag, katonailag és gazdaságilag túlságosan gyenge volt a versailles-i szerződés revíziójának kikényszerítésére, a német vezetés a „teljesítési politika” jegyében megkísérelte a jóvátételi fizetéseket pontosan végrehajtani.

VITA AZ ALÁÍRÁSRÓL

A szerződés nyilvánosságra kerülésekor általános kiábrándultság és csalódottság tört ki Németországban. Az utcákon szenvedélyes gyűlésekre került sor. Berlinben a diákok elégették az 1870–1871-ben zsákmányolt francia zászlókat, amelyeket most vissza kellett volna szolgáltatniuk. Az angol Scapa Flow kikötőjében Ludwig von Reuter ellentengernagy megparancsolta az internált német flotta önel-süllyesztését, mivel feltételezte, hogy

A versailles-i szerződés értelmében leszerelt
gyárak berendezéseit szállítják, 1920

NÉMETORSZÁG AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ UTÁN, 1918–1921

A versailles-i békeszerződés (1919. jún. 28.):

- Terrületek, ahol a lakosság népszavazással dönthetett az állami hovatartozásáról
- Megszállási zónák (a megszálló hatalommal)
- Nemzetközi vízi út
- Új országhatárok, 1921

a hadihajókat bevethetik egy Németország elleni háborúban.

A szerződést Németország valamennyi politikai irányzata erőszakos békének, a tartós megbéklyózás eszközeinek, súlyos gazdasági terhei miatt pedig teljesíthetetlennek tekintette. Philipp Scheideman miniszterelnök a

nemzetgyűlésben 1919. május 12-én kijelentette: „Ha ez a szerződés valóban aláírásra kerülne, akkor nemcsak egyedül Németország hullája fekszne a versailles-i csataterén. Mellette hasonlóan nemes hullák fekédnének, mint a népek önrendelkezési joga, a szabad nemzetek függetlensége, az összes szép

eszmébe vetett hit, amelyek lobogója alatt ürügyül az antant hadonászik, s főleg a szövetségesi hűség hite szenvedne csorbát.”

Ilyen nyilatkozatokkal igyekeztek a szövetséges államférfiakat a tárgyalások újbóli felvételére és a békeszerződés módosítására rávenni. De a három

A TÓRDÖFÉSLEGENDA

A weimari köztársaság nehézségei és tartós népszerejtlenége alapvetően összefüggtek a vesztes világháború utáni külpolitikai helyzettel. A nagyhatalmi politikához szokott és a császárság alatt világhatalmi pozícióba került német társadalom felső rétegei vonakodtak elismerni a háború utáni vereséget. Az ún. tórdöféslegendával a „weimari rendszert” tették felelőssé a külpolitikai helyzetért. Eszerint a német hadsereget nem győzték le a harcmezőn, hanem a haza csődje és a novemberi forradalom okozta az összeomlást: a haza hátulról ledöfte a frontot. 1919 novemberében a nemzetgyűlés vizsgálóbizottsága előtt tett tanúvallomásaiban maga Hindenburg is szószólója lett a legendának, amely később széles körben elterjedt. A háború azonban katonailag már jóval a forradalom kitörése előtt elveszett.

nagy nem hajlott egész művük megkérdőjelezésére. A német kormányt választás elé állították, hogy a szerződést elfogadják-e jelenlegi formájában vagy elutasítják. Erről szenvedélyes vita folyt a nemzetgyűlésben, a sajtóban és a német lakosság körében. A két álláspont képviselői minden pártban és társadalmi csoportban szóhoz jutottak.

Aki az aláírás megtagadására szólított fel, a lakosság többségét képviselte. A hadijog szerint ekkor ismét háborús állapot köszöntött volna be, s német területeket lehetett volna megszállni. De az elutasításra szavazók többsége egy sokkal kedvezőbb fejleményre számított: arra, hogy a párizsi államférfiak és az ellenséges kormányok az ellenállás szándékát látva előbb-utóbb hajlandók lennének feltételeik enyhítésére.

Elképzelhető volt azonban egy teljesen más kimenetel is: a francia kormány azt fontolgatta, hogy a békeszerződés aláírásának megtagadását a birodalom külön államokra osztására használja ki. Csapataik benyomulnának Németországba; Ferdinand Foch marsall tervei szerint a megszállt Rajna-vídekről kiindulva a Majna mentén keletre nyomulnának előre, hogy a legrövidebb úton elérjék a cseh határt, s így

elszakítanák egymástól Észak- és Dél-Németországot. Válaszul Adolf Batocki kelet-poroszországi kormányelnök köreiben a békeszerződés feltételeinek maradéktalan elutasítására készültek tervek, melyek szerint Nyugat-Németországot harc nélkül át kell engedni a benyomuló győzteseknek, s Kelet-Közép-Európában kellene egy keleti államot alakítani az antanttal szembeni ellenállás központjaként, ahol a Reichswehr még viszonylag erős.

A két lehetőség mérlegelése után az SPD és centrum párti képviselők – főleg Erzberger – arra az álláspontra jutottak, hogy a szerződés elfogadását a kisebbik rossznak kell tekinteni. Még a tábornokok is – élükön Groenerrel és Hindenburggal – értelmetlennek tartották a fegyveres ellenállást. A Noske véderőminiszter kezdeményezésére összehívott tiszti konferencia határozata szerint az aláírás megtagadása esetén a legkisebb esélyük sincs a sikeres katonai ellenállásra. Az ellátásiügyi miniszter sem tartotta lehetségesnek az ellenállást. Úgy vélték, hogy az ellenállás minden bizonnyal az ország megszállásához és felosztásához vezetne. Ebben a helyzetben lemondott Philipp Scheidemann miniszterelnök, sőt ideiglenesen még Ebert birodalmi elnök is. A fegyverszünet és

a bevonulással fenyegetés mellett a továbbra is fennálló tengeri blokádnak, illetve az ellátási helyzet drámai kiéleződése miatt a nemzetgyűlés 1919. június 22-én 237 szavazattal 138 ellenében megszavazta a békeszerződés aláírását, de kifejezetten elutasította a háborús felelősség paragrafusának elfogadását és az ún. háborús bűnösök kiszolgáltatását. Felhatalmazta az SPD és a Centrum Párt által újjáalakított, Gustav Bauer és Matthias Erzberger vezette birodalmi kormányt a szerződés aláírására. 1919. június 28-án Versailles-ban Hermann Müller (SPD) külügyminiszter és Johannes Bell (Centrum) közlekedésügyi miniszter írta alá a szerződést, a nemzetgyűlés pedig július 9-én ratifikálta.

Az Egyesült Államok képviselői ugyan aláírták a békeszerződést, de az amerikai kongresszus nem ratifikálta azt. 1919. november 19-én, majd 1920. március 19-én ismét elutasították a békeszerződést és az Egyesült Államok belépését a Nemzetek Szövetségébe. Ezért az Egyesült Államok 1921. augusztus 21-én Németországgal megkötötte a berlini szerződést. ♦

A szerző
nyugalalmazott egyetemi tanár

NÉMETH ISTVÁN

MAGYAROK ÉS NÉMETEK (1914–1934)

NÉMETH ISTVÁN MAGYAROK ÉS NÉMETEK (1914–1934)

A monográfia a weimari köztársaság komplex magyar–német kapcsolatrendszerét (gazdasági, politikai, katonai, kulturális és kisebbségi) kínálja, elsősorban német külügyi dokumentumok alapján. A gazdasági és politikai szférát éveken keresztül egymástól elkülönítve kezelő s ebből következően a magyar gazdasági érdeken részvétlenül átsikló német álláspont csupán a Hitler 1933. január 30-i kancellári kinevezését követő hónapokban változott meg. Az olasz-osztrák–magyar gazdasági megállapodás veszélye mozgósította a hagyományosan térségi politikában gondolkodó német kormány válaszcsoportját, s régi befolyási övezete visszaszerzése érdekében vonzó gazdasági konstrukciókat dolgozott ki a dunai országok, elsősorban Magyarország számára. Az 1934. február 21-én aláírt magyar–német kereskedelmi szerződés második pótegyezménye a második világháború kitöréséig kölcsönös előnyöket biztosított a két ország számára.

A szerző magánkiadása.